

припиняється з середини 11 ст.; пізніше воно трапляється 2-3 рази у Лаврентіївському літописі і Київському літописі, а у Новгородському першому літописі є лише назви скандинавських народів (донь, гьте, урмане, свеи), що, напевно, відображає зміни в характері відносин Русі із скандинавськими країнами.

Наприкінці 10 – початку 11 ст., у зв'язку з формуванням у Візантії імператорської гвардії із скандинавських найманців, найменування В. проникає до Візантії у формі βαράγγοι (вперше згадане 1034); раніше, від 911, військові контингенти, що прибували з півночі та сходу Європи і брали участь у воєнних діях Візантії, мали назву “роси”. Візантійські автори розрізняють “палацових” (тобто імператорську гвардію в Константинополі) і “зовнішніх” (у складі польової армії) “барангів”. Напевне, разом з воїнами-В., що вертались на батьківщину, найменування βαράγγοι потрапило до Скандинавії, де набуло форми vaeringi, але виключно для позначення скандинавів, що побували у Візантії.

Літ.: Jacobsson G. La forme originelle du nom des varégues //Scando-Slavica, 1954, t.1; Schramm G. Die Waräger... //Die Welt der Slaven, 1983, Bd. 28; Мельникова Е.А., Петрухин В.Я. Скандинавы на Руси и в Византии в X–XI вв.: К истории названия “варяг” //Славяноведение, 1994, № 2; Rub H. Waräger //Lexikon des Mittelalters, 1997, Bd. 8.

О.О.Мельникова.

ВАТИКАН (офіц. назва – **Lo Stato della Città del Vaticano**) – держава-місто, резиденція Папи (“апостольська столиця”) та римської курії. Розташований на однойменному пагорбі Риму. Площа 0,44 км², поза межами якої ще розміщено низку установ В. Населення 821 особа (2007). Історія В. як центру католицької церкви сягає раннього середньовіччя – з постановом 756 на території Середньої Італії теократичної держави – Папської (Церковної) області. Теперішній статус В. визначено Латеранськими угодами 1929 з урядом Італії, згідно з якими відновлено світську владу пап, втрачену ними внаслідок утворення об'єднаного Італійського королівства в 1870. У В. працюють найвищі органи католицької церкви. Глава В. – Папа – обирається довічно таємним голосуванням колегії кардиналів. Йому належить законодавча та виконавча влада. У своїй політичній і духовній діяльності В. спирається на розгалужений апарат католицької церкви у світі і пов'язані з нею релігійні та світські організації, профспілки, жіночі, молодіжні, інші католицькі об'єднання, мережу власних засобів інформації та освітніх й наукових закладів. Економічну основу В. складають доходи від капіталовкладень й пожертв. На основі конкордатів (угод) він підтримує дипломатичні відносини з багатьма державами.

Під час християнізації Русі апостольська столиця започаткувала дружні відносини з Києвом. Перші безпосередні дипломатичні зв'язки між ними

здійснювали посольства Папи Іоанна XV в 988 і 991 та Сильвестра II в 1000 до великого князя київського Володимира Святославича та посольства останнього до Риму 991 і 1001. Через кілька років Володимир приймав папського місіонера до печенігів Бруно Кверфуртського. 1075 Папа Григорій VII виданням булл підтримав великого князя Ізяслава Ярославича, який через прибулого до Риму свого сина Ярополка просив допомоги в боротьбі за престол у Києві. Зближенню папства з українськими землями сприяло направлене в Монголію за дорученням Папи Іннокентія IV посольство Плано Карпіні 1245-1247, яке відвідало Київ, Канів, Переяслав, Галицько-Волинське князівство і вело переговори з тамтешніми володарями. 1253, в надії здобути підмогу серед західних християнських держав для відсічі татаро-монгольській навалі, князь Данило Галицький коронувався на короля папським легатом Опізо. В середині 15 ст. в тісних стосунках з В. перебував київський митрополит Ісидор, який кілька років мешкав у Римі і отримав сан кардинала. Наприкінці 70-х – початку 80-х 16 ст., у зв'язку з планами об'єднання католицької і православної церков, папський нунцій А.Болоньєтто вів переговори з українським магнатом В.-К.Острозьким. 1595, готуючи церковну унію, римська курія організувала і фінансувала подорож до Риму українських єпископів І.Потія і К.Терлецького, які підписали трактат з Папою Климентом VIII. Після проголошення Берестейської унії 1596 відбуваються регулярні поїздки київсько-галицьких церковних діячів до Риму (П.Рутський, Р.Корсак, Я.Суша та ін.). 1626 постійну репрезентацію при В. дістають прокуратори київських митрополитів та ордену василіанів. Від 1682 новопостала греко-католицька церква переходить у відання Конгрегації пропаганди віри, з 1917 – Конгрегації східних церков.

У 16-17 ст. В. намагався включити українське козацтво до антитурецької коаліції європейських держав. 1594 з інструкціями Папи Климента VIII до козацьких ватажків приїздив легат О.Комулович, щоб схилити Б.Хмельницького на бік антиосманських планів. З цією ж метою В. використовував також посередництво дипломатичних місій інших держав у Чигирині – Венеціанської республіки (1650), Священної Римської імперії (1657). Стримуючим фактором у розвитку ватикано-українських взаємин виступала політика Речі Посполитої, пов'язана з примусовим насадженням католицизму й унії на українських землях й спротивом польському панлатинізму з боку православного населення. В 19-20 ст. В. вживав політико-дипломатичних й ідеологічних заходів захисту уніатства від владних утисків Російської імперії, Польщі, СРСР. 1855 конкордатом з Австрією В. забезпечив масове заснування українських шкіл під наглядом греко-католицької консисторії. Конкордатом з Польщею 1925 було врегульоване правне становище греко-католицької церкви в країні. В установах В. здійснюється підготовка греко-католицького духовенства. З 1845 українці навчаються в греко-руській колегії, з 1897 – у заснованій Папою Левом XIII українській колегії тощо.

Перше постійне дипломатичне представництво В. в Україні – генеральне консульство Папської області в Одесі – було відкрито в 1-й пол. 19 ст.

(функціонувало до 1870). По закінченні Першої світової війни дипломатія В. опікувалася проблемами української державності. 1919-20 налагоджуються офіційні дипломатичні відносини з УНР: при В. працює надзвичайна місія Директорії на чолі з М.Тишкевичем (згодом Ф.Бонном). 1920 Папа Бенедикт XV передав 100 тис. лір у фонд допомоги українському населенню, а Конгрегація східних церков – 50 тис. лір для греко-католицьких священників. Призначений в Україну апостольський візитатор Дж. Дженоккі, перебуваючи у Варшаві і Відні, встановив зв'язки з представниками уряду ЗУНР, 1923 відвідав Галичину. 1922 папський держсекретар П.Гаспаррі підписав з керівником Російської економічної делегації в Італії В. Воровським угоду про надання гуманітарної допомоги голодуючому населенню Росії і України. 1939 В. відгукнувся на проголошення Карпатської України призначенням для неї свого офіційного представника. Поворотним пунктом у ватикано-українських взаєминах стало визнання В. незалежності України і встановлення між ними повномасштабних дипломатичних відносин, включаючи відкриття нунціатури в Києві 1992. 23–27 червня 2001 відбувся візит Папи Іоанна Павла II в Україну.

В. – один з центрів світової культури і науки, складовою частиною якого є зосереджена в його архівах, бібліотечних та мистецьких колекціях українця – найбагатша в Західній Європі. До студії її документальних джерел зверталися В.Антонович, С.Томашівський, М.Грушевський та інші українські вчені. На базі ватиканських фондів здійснюються публікації корпусів історичних документів про Україну. Серед них – 100-томна серія “Римські документи до історії України” (видання триває з 1952), “Історичні документи України” (14 томів, 1964-1977).

Літ: Winter E. Byzans und Rom im Kampf die Ukraine: 995-1939. – Leipzig, 1942; Documenta Pontificum Romanorum Historian Ucrainae Illustrantia (1075–1953). – Romae, 1953-1954., vol. I-II; Halecki O. From Florence to Brest, 1439-1596. – Rome, 1958; Хома І. Апостольський Престіл і Україна, 1920-1922. – Рим, 1987; Плохий С.Н. Папство и Украина: политика римской курии на украинских землях в XVI-XVII вв. – К., 1989; Роод В. Рим и Москва. Отношения между Святым Престолом и Россией /Советским союзом в период от Октябрьской революции 1917 г. до 1 декабря 1989 г. – Львів, 1995.

М.М.Варварцев.

ВЕЙМАРСЬКА РЕСПУБЛІКА 1919–1933. Утворена у Німеччині після падіння монархічного режиму згідно з прийнятою 11 серпня 1919 Веймарською конституцією – першим демократичним Основним законом країни. Вищим органом влади був парламент (рейхстаг). Конституція проголошувала демократичні права і свободи, загальне виборче право, га-